

УДК 378.004.946.06

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.13>

ОСВІТНЯ МОБІЛЬНІСТЬ В ЕКСТРИМАЛЬНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Наталія Радіонова

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, кафедра філософії
вул. Валентинівська, 2, 61168, Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>*

Людмила Швидун

*Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»,
Дніпропетровської обласної ради», кафедра дошкільної та початкової освіти
вул. Володимира Антоновича, 70, 49006, Дніпро, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7286-8103>*

Стаття присвячена проблемам збереження популяції української молоді за лаштунками європейських освітніх студій в екстремальних життєвих ситуаціях, зокрема, в умовах повномасштабної війни, визначенню викликів, які несе освітня мобільність воєнного часу та з'ясуванню шляхів їх мінімізації або зведенню до нуля, розкриттю взаємозв'язку феномену освітньої мобільності, її актуальності та важливості для збереження національної системи освіти.

Дослідження феномену освітньої мобільності в екстремальних життєвих ситуаціях приводять до пошуку відповідей на запитання щодо можливості існування освітньої мобільності, характеру та особливостей її протікання у воєнний час. Феномен мобільності набуває нового прочитання, оновлення змісту і структури в умовах війни, спонукає до пошуку нових мобільних стратегій.

Відзначається, що національна освіта за допомогою інструментів правового забезпечення нових освітніх реалій та широкому впровадженню цифрових технологій розширила межі фізичних освітніх установ, дистанційне навчання та похідна від нього освітня мобільність створили умови для збереження та розвитку української освіти в умовах війни.

В статті припускається, що мотивація є вагомим чинником, який лежить в основі певної дії людини, і, формування якої відбувається, насамперед, через цінності, що сповідує людина. Саме тому аксіологічний підхід як методологічна база дослідження проблем мобільності воєнного часу дозволяє характеризувати освітню мобільність, визначати її специфічні риси тощо.

Освітня мобільність в екстремальних життєвих ситуаціях не завжди є мобільністю справжньою, вона може мати фальшивий характер. Тому при вивченні освітньої мобільності кризової ситуації необхідно досліджувати її мобільний або немобільний аспекти.

Освітня мобільність в умовах війни, маючи вимушений характер, активізувалася та прискорила, змінилася та розширилася категорія її учасників, увага акцентується на віртуальній освітній мобільності, яка дає можливість отримувати освіту за українськими стандартами, знаходячись як за межами України, так і на тимчасово окупованих територіях тощо. Тому освітня мобільність воєнного часу – це особливий різновид освітньої мобільності екстремальної ситуації, який корелює з іншими видами мобільності, зокрема, просторовою, соціокультурною мобільністю, залежить від метабіотреб особистості, а також певних зовнішніх чинників.

Ключові слова: національна освіта, освітня мобільність, повномасштабна війна, екстремальна життєва ситуація, дистанційне навчання, місія освіти, аксіологічний підхід.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна реальність, в якій перебуває кожен українець, задає нові вектори та диктує абсолютні імперативи, які досить часто гіперболізують

у ЗМІ, вони є ключовими в промовах президента, до яких постійно апелюють політики та суспільні діячі. Ці імперативи знаходять своє словесне втілення в гаслах на кшталт: «війна до останнього українця», яке, відразу зауважимо, не є фактичною вимогою, а радше є метафоричною конструкцією. Такого роду абсолютний імператив є звичайним морально-етичним наказом, вимогою мобілізуватись, забезпечити підтримку нашим військовим, які зі зброєю захищають нашу країну. У кожного, навіть якщо ми не беремо участь у воєнних діях на полі бою, є не менш запеклими битви чи то на економічному, духовному чи екзистенційному фронті. Ми повинні битися за життєстверджувальну ідеологію та світогляд, відстоювати свою державу на інформаційному фронті.

В одному із вечірніх звернень президент наголосив, що патріот – це той, хто б'ється з ворогом за свою землю і той, хто допомагає грошима, створюючи робочі місця, роблячи пожертвування, і той, хто прикладає зусилля, щоб втримати країну на інтелектуальних рейках.

В такий непростий воєнний час відбувається консолідація українського народу, насамперед, під жовто-блакитним прапором свободи, адже ще з давніх часів «...українською традицією є – свобода як воля, воля від зовнішнього диктату, а то й ворогів. І воля «для» – як реалізація власного світобачення, власної стратегії... Українське розуміння та відчуття свободи, свободи як волі не втратило своєї значущості й нині» [1, с. 137]. Серед основних архетипів української людини, які активізувалися у надсучасній екстремальній ситуації – війни рф проти України, це, насамперед, войовничість/миролюбство, ворожість/лагідність, ненависть/любов. Саме їх дуальність має плідний потенціал у ствердженні незламності духу українського народу, створює широку палітру у формуванні культури свободи. Культура свободи є найвищим компонентом культури миру, яка демонструє різні форми миролюбства через справедливість, моральність, відповідальність, а «освіта ... постає як практика свободи, яка розуміється як неодмінна умова процесу становлення особистості» [2, с. 50].

З самих давніх часів, коли освіта робила лише перші кроки у самоствердженні своїх інституційних форм, принцип відповідальності в його різноманітних інваріантах, був пріоритетним як в ситуації екзистенційної зустрічі вчителя з учнями, так і в функціонуванні освітніх структур.

В умовах повномасштабної війни, яка з боку рф ведеться з повним нехтуваннями основ міжнародного гуманітарного права війни, мішенями ворожих обстрілів часто стають заклади освіти. Саме тому, перед освітянами постало найвідповідальніше завдання – захистити майбутнє нашої країни. Одним із пріоритетних завдань є активізація освітньої мобільності учнівської та студентської молоді як в межах країни, так і за її кордонами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Проблема освітньої мобільності не є новою, освіта була екстериторіальною ще за часів Античності, але в сучасних українських реаліях відбулися зміни акцентів з гносеологічного на онтологічний та навіть на екзистенційний. Освітня подорож з планованого освітнього проекту підвищення кваліфікації, перетворилася на втечу від війни та вимушену адаптацію до іншого освітнього простору. Одне із основних завдань, що постає перед освітянами, як зберегти власну популяцію молоді, не загубити її за лаштунками європейських освітніх студій, що зробити для того, щоб освітня мобільність не перетворилася на освітню еміграцію.

Певні нароби в осмисленні проблем екстремальних життєвих ситуацій представлені в працях А. Єрмоленка, В. Шинкарук, В. Климчука, О. Білого, С. Пролєєва, Р. Кобця, Т. Гардашук, В. Козловського, О. Єременка, М. Сунгуровського, Ю. Лободи, О. Шевченка, Є. Головахи, О. Куценко, М. Поповича, Н. Радіонової та інших. Ми зробимо спробу

проаналізувати проблеми збереження освіти в умовах повномасштабної війни в Україні, відстежити роль та значення освітньої мобільності для вирішення безпекових питань учасників освітнього процесу.

Формулювання мети статті. Війна – це завжди виклик, «екстремальна ситуація», «явище і процес неочікуваного характеру», криза, а будь-яка кризова ситуація приносить не лише випробування, але й надає певні імпульси для розвитку людини. Анексія Криму, тероризм, повномасштабна війна змінили побутову практику життя, внесли корективи в економіку країни, її культуру, суспільну психологію, освіту. Місія освіти сьогодні потребує суспільно-політичного, морально-етичного посилення із залученням сучасних медійних технологій. **Робота освітніх закладів в умовах воєнного стану вимагає непростих і системних освітніх рішень, швидкої реакції на події, що змінюються, і, звісно, підтримки різних ланок освітньої галузі.** Феномен мобільності набуває нового прочитання, оновлення змісту і структури в умовах війни, спонукає до пошуку нових мобільних стратегій. Тому **метою статті є розкриття взаємозв'язку феномену освітньої мобільності з питаннями збереження національної освіти в умовах повномасштабної війни, доведення актуальності та важливості освітньої мобільності для пошуку відповідей на загрози воєнного часу.**

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські педагоги та національна освітня галузь, незважаючи на надзвичайно складну ситуацію в країні, змогли швидко зрозуміти виклики та реалії воєнного часу, знайти шляхи їх подолання. Маючи досвід дистанційного навчання та викладання в умовах коронавірусної інфекції, національна освіта швидко розширила межі фізичних освітніх установ за допомогою цифрових технологій.

Дистанційне навчання поряд з проблемними питаннями має «багато переваг, таких як гнучкість, модульність, паралельність, масовість та ексклюзивність. Цей вид навчання є економічним та технологічним. Більш того, дистанційне навчання забезпечує реалізацію принципів соціальної рівності в отриманні освіти (незалежно від місця проживання і стану здоров'я) та інтернаціоналізму (можливість отримувати освіту за кордоном, не залишаючи власної країни)» [3, с. 32], в нашому випадку – навпаки: здобувати вітчизняну освіту, перебуваючи за межами України, а також отримувати освіту за українськими стандартами, знаходячись на тимчасово окупованих територіях. Тому дистанційне навчання та похідна від нього освітня мобільність сьогодні є, безумовно, дієвою альтернативою для збереження та розвитку української освіти в умовах війни. В цей період кут нахилу змістився в сторону, власне, віртуальної освітньої мобільності. Педагоги, батьки та здобувачі освіти різного рівня можуть використовувати електронні ресурси: Всеукраїнська школа онлайн, регіональні платформи, ресурси закладів освіти, у тому числі приватних, ютуб-канали тощо. Здобувачі вищої освіти в рамках внутрішньої освітньої мобільності можуть продовжувати навчання в обраному закладі освіти на відповідному факультеті, спеціальності за відповідною освітньою програмою.

Інструментами правового забезпечення нових освітніх реалій на державному рівні стали ряд важливих документів. Зокрема, законом України від 05.03.2022 № 7133 «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» врегульовано державні гарантії здобувачам освіти, освітянам, науковцям, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) вимушені були змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від їхнього поточного місця проживання (перебування), на час особливого періоду.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13.05.2022 № 599 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності» визначено процедуру реалізації права на академічну мобільність, порядок проходження, визнання та зарахування результатів академічної мобільності для українських учасників в межах міжнародної співпраці в галузі освіти, науки, інновацій, передбачено етапи реалізації академічних обмінів.

Ряд демократичних країн світу запропонували допомогу Україні в освітніх питаннях. Зокрема, у цей надзвичайно складний період української історії країни Європейського Союзу оголосили про заходи з підтримки українських студентів, молоді, вчителів, освітян, науковців. Європейські освітні заклади відкриті для українських біженців, здобувачів освіти різного рівня, через розроблений комплекс заходів допомагають адаптуватися до їхньої освітньої системи. Наприклад, Вюрцбурзький університет у Баварії, який до війни співпрацював майже з десятком українських закладів вищої освіти, відразу ж після початку війни запропонував своїм українським партнерам допомогу. Значну допомогу надає Європейська комісія, яка підтримує національну освітню систему за допомогою програм ЄС: фінансування закладів освіти через Фонди згуртованості ЄС, а також Erasmus+ та Європейський корпус солідарності, різнопланова освітня мобільність для здобувачів різного рівня освіти та молоді, доступ до ресурсів для учасників освітнього процесу тощо; створення Групи солідарності ЄС з питань освіти України для визначення потреб українських дітей та підтримки держав-членів, які їх приймають, надання доступу до навчального матеріалу українською мовою та надання онлайн-ресурсів та курсів для викладачів через Шлюз шкільної освіти; підтримка вчителів-біженців через доступ до програм ЄС та обмінів у eTwinning громада.

Країнами Європейського Союзу пропонуються також програми для науковців з України, наприклад, Програма Horizon Europe в межах напрямку Marie Skłodowska-Curie Actions. Портал «Європейський дослідницький простір для України» – це площадка, що об'єднує понад 600 центрів, 43 національні портали в державах-членах ЄС та країнах, пов'язаних з Horizon Europe, надає інформаційні та допоміжні послуги українським дослідникам, зокрема, тим дослідникам, які тікають з України. Портал об'єднує ініціативи в кожній країні на рівні ЄС та ініціативи від неурядових груп, спрямований допомогти дослідникам, що постраждали від війни, знайти житло та роботу, сприяє визнанню їхніх дипломів тощо.

Інші ініціативи ЄС включають доступ до Science Refugees, існуючої ініціативи EURAXESS, яка забезпечує стажування, неповний робочий день та повний робочий день для біженців, а також доступ до Європейського дослідницького співтовариства та MSCA – Дослідники з групи ризику.

В такій ситуації, на наш погляд, «... важливо передусім запобігти розчиненню національної освіти в інших національних освітніх системах, які узурпують європейську освітню логістику, але зі семантикою не сучасної, а старої домодерної Європи» [4, с. 20].

Спроба дослідити феномен освітньої мобільності під час війни приводить нас до пошуку відповідей на ряд непростих запитань:

- Чи може існувати таке явище як освітня мобільність у воєнний період, зокрема, серед біженців або внутрішньо переміщених громадян?
- Який характер та особливості освітньої мобільності під час війни?
- Які виклики для українського суспільства несе освітня мобільність воєнного часу та яким чином їх мінімізувати або звести до нуля?

В реаліях війни українські учасники зовнішньої освітньої мобільності це, насамперед, біженці, які в пошуках захисту та безпеки змушені залишити місце проживання

та навчання. В мирному житті значна частина сучасних учасників освітньої мобільності не планувала брати участь у цьому процесі, була іммобільною. Війна, з однієї сторони позбавила їх звичних умов життя, змусила мобілізуватися, створивши «суспільне цунамі», а з другої – дала певний імпульс, відкрила нові перспективи для розвитку.

Вже сьогодні стає зрозуміло, що може з'явитися проблема повернення частини вимушених мігрантів, особливо, якщо війна затягнеться в часі. Адже *людський капітал наших громадян має доволі високу привабливість для європейських працедавців. Дані соціологічного опитування Центру Разумкова, проведеного на пунктах пропуску через державний кордон України протягом 15 березня – 01 квітня 2022 року свідчать, що майже 10% респондентів з числа біженців не планують повертатися до України після закінчення війни, 11% опитаних – ще не визначилися.*

«Справжня» академічна мобільність, на нашу думку, не носить на меті здійснення подальшої еміграції, а слугує можливістю для людини розширити свій світогляд та знання з метою їхнього подальшого використання у предметній галузі у своїй країні. Можна їхати за кордон вчитися з метою залишитись там і заробляти більше грошей, а можна, здобувши освіту за кордоном, повернутися і прикласти всі свої сили для розбудови рідної держави. Тут усе залежить від рівня рефлексії ситуації. Доречною, на нашу думку, є метафора про трьох будівельників церкви: перший із них говорив, що він возить каміння; другий, що він годує сім'ю; третій – що він будує Храм. Так і з академічною мобільністю: можна занурюватись в іншу культуру та академічні традиції з туристичною метою; можна з метою знайти нових друзів; можна з метою будівництва «храму» своєї особистості [5, с. 147]. Тобто мотивація є тим чинником, який лежить в основі певної дії людини, формування якої відбувається, насамперед, через цінності, що сповідує людина.

Аксіологічний підхід як методологічна база дослідження проблем мобільності воєнного часу дозволяє охарактеризувати освітню мобільність, визначити її особливості, специфіку тощо. Мобільність у широкому значенні можемо розглядати як детермінанту сучасної культури та суспільного розвитку, вагому складову онтології сучасного життя людини в інформаційному світі, масштаби мобільності з часом будуть лише розширюватися. І «справа не в тому що ми робимо в житті, а в тому, як ми сприймаємо власний життєвий проект, які цілі ставимо і які засоби обираємо для досягнення цих цілей. Можна бути продавцем, таксистом і бути гідною людиною, патріотом, а можна бути урядовцем чи бізнесменом, який не вірить в свою країну і не пов'язує з нею ані свого майбутнього, ані майбутнього своїх нащадків» [5, с. 146]. Не секрет, що проблеми дезорієнтації людини особливо загострюються в умовах проживання нею «екстремальної ситуації», коли на перший план виходять питання персональної безпеки, фізичного виживання, матеріальні проблеми, психологічні переживання, відбувається ревізія цінностей та життєвих орієнтирів, а для певної частини властива також онтологічна депресія та спустошення. В основі мобільності людини, що проживає життя в умовах екстремальної ситуації, може бути «мотивація виживання» або ж становлення буття всупереч загрозі небуття тобто «мотивація зростання». Тому освітня мобільність цього складного періоду не завжди може бути власне мобільністю справжньою, вона може мати фальшивий характер: за зовнішніми ознаками маємо феномен мобільності, але, за суттю – це мобільна немобільність. Тому, вивчаючи освітню мобільність кризової ситуації, варто також досліджувати її мобільний або немобільний аспекти.

Освітня мобільність в умовах війни, на нашу думку, має певну специфіку та особливості, які дозволяють нам говорити про її деяку відмінність від такої ж мобільності, але мирного часу. Через вимушений характер мобільності, що зумовлений, насамперед,

реаліями війни, освітня мобільність активізувалася та прискорилося, змінилася та розширилася категорія її учасників (активно включилися в процеси мобільності всі ланки національної системи освіти: дошкільна, початкова, загальна середня, професійна, передвища фахова, позашкільна, які в мирний період задіяні були нечасто). В період війни як кризової ситуації акцент робиться, власне, на віртуальну освітню мобільність, яка дає можливість отримувати освіту за українськими стандартами, знаходячись як за межами України, так і на тимчасово окупованих територіях тощо. Тому можемо припустити, що освітня мобільність воєнного часу – це особливий різновид освітньої мобільності екстремальної ситуації, який корелює з іншими видами мобільності, зокрема, просторовою, соціокультурною мобільністю, залежить від метапотреб особистості, а також певних зовнішніх чинників.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, розглянувши феномен освітньої мобільності в екстремальних життєвих ситуаціях, ми дійшли певних висновків.

Освітня Україна, національна освітня галузь, уже маючи досвід роботи в умовах пандемії коронавірусної інфекції, в складний воєнний час змогли швидко розширити межі фізичних освітніх установ за допомогою цифрових технологій.

Дистанційне навчання, віртуальна освітня мобільність з однієї сторони, є дієвим інструментом збереження та розвитку української освіти в умовах війни, попри зусилля ворога їх знищити, з іншої – створюють ряд викликів, зокрема, проблеми збереження популяції української молоді за лаштунками європейських освітніх студій. Аксіологічний підхід дає можливість охарактеризувати освітню мобільність як особливий різновид освітньої мобільності екстремальної ситуації, визначити її специфічні риси, зокрема: справжній/несправжній характер, мобільний/немобільний аспекти тощо, залежить від метапотреб особистості, а також певних зовнішніх чинників.

Тенденції розвитку освіти під час війни та виклики, які стоять перед нею потребують подальшого дослідження шляхів реагування на зміни, створення нових безпечних моделей мобільності освіти, що розширюють межі фізичних закладів освіти за допомогою сучасних технологій.

Список використаної літератури

1. Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи / В. Табачковський, М. Булатов, Т. Лютий, Г. Шалашенко, Є. Андрос, А. Дондюк, Г. Ковадло, Н. Хамітов, О. Ярош, В. Загороднюк. Київ: Наукова думка, 2005. 272 с.
2. Філософія освіти: навчальний посібник / за заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської, М. Култаєвої. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
3. Швидун Л.Т. Освітня мобільність у контексті розвитку людської цивілізації: перспективи та ризики. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2022. Випуск 1 (49). С 30-35.
4. Радіонова Н. В. Освіта як чинник національного самоствердження України: історія і сучасність (на матеріалі Слобожанщини). Практична філософія і Нова українська школа: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2019 р., м. Київ. Київ: НАПН України, Інститут педагогіки НАПН України, 2019. 168 с.
5. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія / Д.Б. Свириденко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 279 с.

EDUCATIONAL MOBILITY IN EXTREMES LIFE SITUATIONS

Natalia Radionova

*Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovorody,
Department of Philosophy,
Valentinivska str., 2, 61168, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>*

Liudmyla Shvydun

*Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk
Regional Council», Department of Preschool and Primary Education
V. Antonovycha str., 70, 49006, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7286-8103>*

The article is devoted to the problems of preserving the population of Ukrainian youth behind the scenes of European educational studies in extreme life situations, in particular, in the conditions of a full-scale war, defining the challenges posed by educational mobility in wartime and finding ways to minimize them or reduce them to zero, revealing the interrelationship of the phenomenon educational mobility, its relevance and importance for the preservation of the national education system.

The study of the phenomenon of educational mobility in extreme life situations leads to the search for answers to questions about the possibility of the existence of educational mobility, the nature and features of its course in wartime. The phenomenon of mobility acquires a new reading, renewal of content and structure in the conditions of war, prompts the search for new mobile strategies.

It is noted that national education, with the help of tools for legal support of new educational realities and the wide implementation of digital technologies, expanded the boundaries of physical educational institutions, distance learning and the educational mobility derived from it created conditions for the preservation and development of Ukrainian education in the conditions of war.

The article assumes that motivation is an important factor that underlies a certain human action, and the formation of which takes place, first of all, through the values that a person professes. That is why the axiological approach as a methodological basis for studying the problems of wartime mobility allows to characterize educational mobility, to determine its specific features, etc.

Educational mobility in extreme life situations is not always real mobility, it can have a false character. Therefore, when studying the educational mobility of a crisis situation, it is necessary to examine its mobile or non-mobile aspects.

Educational mobility in the conditions of war, having a forced character, became active and accelerated, the category of its participants changed and expanded, attention is focused on virtual educational mobility, which provides an opportunity to receive education according to Ukrainian standards, being both outside Ukraine and in temporarily occupied territories, etc. Therefore, wartime educational mobility is a special kind of educational mobility of an extreme situation, which correlates with other types of mobility, in particular, spatial, sociocultural mobility, depends on the metaneeds of the individual, as well as certain external factors.

Key words: national education, educational mobility, full-scale war, extreme life situation, distance learning, mission of education, axiological approach.